

ORTA ASYA BRİFİNGİ

Uluslararası Kriz Grubu
[ICG – International Crisis Group]
30 Ocak 2002 Tarihli Raporu

IMU (Özbekistan İslami Hareketi) ve Hizb-ut Tahrir: Afganistan Savaşı'nın İşaretleri

I. GİRİŞ

11 Eylül 2001'de Birleşik Devletlere yapılan saldırılar ve ABD liderliğinde Afganistan'a karşı yürütülen askeri kampanya, dikkatleri yoğun bir şekilde Orta Asya'daki İslami hareketlerin üzerine çekti. Bu hareketlerden ikisi –IMU (Özbekistan İslami Hareketi) ve Hizb-ut Tahrir el-İslami (İslami Kurtuluş Partisi)- Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan yönetimleri ve daha geniş olarak uluslararası toplum tarafından en çok ilgilenilen ve takip edilen iki hareket oldu. Bu brifing, Orta Asya'daki bu iki hareketi dikkate alarak, Afganistan'daki müttefik askeri operasyonun dinamik olarak nasıl geliştiğini ve bu hareketlerin üyelik, liderlik ve kitlesel yapılarını ele almaktadır. Orta Asya, bu çok farklı iki hareket ile ilgili olarak kritik bir noktadadır. Bölgenin demokratik olmayan yönetimi, sıklıkla, bir bütün olarak, dini ve sivil toplulukların üstesinden gelmek için, seçim araçlarını baskı altında tutmaktadır. Bu yüzden bu grupların gündemleri, metodları ve bildirimleri (düşünceleri)ne yönelik giderek artan kamuoyu desteği, daha büyük bir rahatsızlık doğurmaktadır. Uluslararası toplumun anlaşılabilir terörizmle mücadele arzusu, beraberinde yeni bir tehlike getirmektedir. Bu, bölgedeki yönetimlere (terörizmle mücadele adı altında) siyasi tehdit olarak gördükleri tüm organizasyonlara karşı baskılarını sürdürmeleri ve artırmaları için rahat bir yol verecektir ve bu da sadece bir bumerang etkisi yapacak ve bölge dengelerinin uzun süre bozuk kalmasına neden olacaktır.

11 Eylül¹ sonrasında, ABD başkanı George W. Bush tarafından terörist bir organizasyon olarak anılan IMU'dan² sonra, Hizb-ut Tahrir hakkında da yazılar yazıldı. Bu muhtemelen ve en azından kısmen, Özbekistan'ın Afganistan operasyonunda yaptığı işbirliğini güvence altına alınmasına yardım etmek amacıyla yapıldı. Fakat son üç yıldır sürdürdüğü, Özbekistan ile Kırgızistan'a sınırı geçerek saldırması gibi militan faaliyetleri ve Özbekistan yönetiminin, Şubat 1999'da Taşkent'teki bombalamaların³ IMU tarafından yapıldığı şeklindeki iddiaları, IMU üzerine çok daha fazla gidilmesine neden oldu. IMU ve liderliği bir operasyon üssü olarak, Afganistan'ı sıklıkla kullanıyordu ve örgütün hem Taliban ve hem de el-Kaide terörist şebekesiyle yakın bağlantıları vardı.

Verilen bu kayıtlar açısından, IMU'nun 11 eylülde sonra, kendisini uluslararası toplum ve bölgenin devletleri arasında bulması, şaşırtıcı değildir. Hizb-ut Tahrir ise, kısmen daha az bir uluslararası tepki aldı. Çünkü o, hedeflerine ulaşmak için şiddet-dışı bir yaklaşımı benimsemektedir. Bununla beraber, IMU ile esasen bölgede İslami siyasi bir sistem kurmak amacı gibi, birçok ortak amaçları paylaşmaktadırlar. IMU Özbekistan yönetimini yıkmaya yoğunlaşarak, daha kısa vadeli siyasi hedefler gerçekleştirme eğiliminde iken; Hizb-ut Tahrir çok daha zor olan, tüm müslümanları birleştiren bir Hilafet⁴ kurmak gibi ütopyik bir hedefe sahiptir. Hizb-ut Tahrir üyeleri, arasına örgütlerinin izlediği yolu tekrarlamakta veya özellikle Özbekistan'da üzerlerindeki baskının acısını yaşamaya devam etseler bile, şiddete yönelmenin, temellerinin bir parçası olmasının imkansız olduğunu söylemektedirler. Bununla birlikte Hizb-ut Tahrir, aşırı olarak tanımlanmalarından dolayı, özellikle Batılı politika üreticilerine sert bir şekilde, meydan okumaktadır. Yani açıkça, sadece barışçıl (şiddet-dışı) bir yol benimsediklerini ısrarla vurgulamaktadırlar. Orta Asya'daki

¹ Bkz. ICG Orta Asya Brifingi, 11 Eylül Konusunda Orta Asyalı Perspektifler ve Afgan Krizi, 28 Eylül 2001; ICG Asya Raporu No. 21, 10'daki Özbekistan, 21 Ağustos 2001; ICG Asya Raporu No. 20, Orta Asya: Yeni Güvenlik Haritasındaki Kırık Hatlar, 4 Temmuz 2001; ve ICG Asya Raporu No. 14, İslami Hareket ve Bölgesel Güvenlik, 1 Mart 2001.

² ABD Hükümeti, 25 Eylül 2000 tarihli yasası gereğince, IMU'yu başlıca bir "Yabancı Terörist Organizasyon" şeklinde tanımladı. Clinton yönetimi, zamanında, Özbekistan ve Kırgızistan'daki silahlı saldırıları ve içinde ABD vatandaşların da olduğu yaralıları gerekçe gösterdi.

³ Bombalamalar bölgede, komplo teorileri için zengin bir kaynaktır. Burada (bombalamalardan) IMU'dan olan herkes, Rus yönetimi, başkan Kerimov'un politik rakipleri veya hatta başkan Kerimov'un emrinde hareket eden güvenlik servislerinin hepsinin sorumlu olduğu şekilde bir spekülasyon vardır.

⁴ Türk lider Kemal Atatürk, 1925'de Hilafetin tüm İslami kurumlarını kaldırmıştı.

yönetimler ise, onların siyasi sistem açısından çok ciddi bir tehdit olduğuna inanarak buna, düşüncelerini şiddet-dışı bir ifadeyle dile getiren insanları tutuklayarak cevap veriyorlar. Bu brifingin büyük bir kısmı, ayrıntılı olarak Hizb-ut Tahrir üzerinde yoğunlaşarak, onun adam kazanma yollarını, düşüncelerini ve Orta Asya'daki popülaritesindeki hızlı artışa sevkeden unsurları incelemektedir.⁵

II. ÖZBEKİSTAN İSLAMİ HAREKETİ (IMU)

IMU'nun, Taliban ve el-Kaide bağlantıları ile artan uluslararası şöhreti, kendisine çok pahalıya mal oldu. Çelişkili haberler olmasına rağmen, Kasım 2001'in sonlarında, grubun 32 yaşındaki lideri Cuma Namangani'nin⁶, ABD'nin Afganistan'ın Mezar-ı Şerif bölgesini bombalaması sırasında, yaralandıktan sonra ölenlerden⁷ biri olduğu geniş bir şekilde rapor edildi. O, Kasım 2000'de Özbekistan yönetimi tarafından, giyabında ölüme mahkum edilmişti. ABD'nin Afganistan askeri operasyonun, bir bütün olarak IMU'nun askeri güçlerine karşı etkisi hakkında, çok az güvenilir bilgi bulunmaktadır. IMU'ya bağlı bir grup, Kasım ayında Mezar-ı Şerif'te ve Kunduz'da (müttefiklere karşı) şiddetli çarpışmalara katılıyorlardı. Son kentteki çatışmalar sırasında, çok fazla sayıda IMU üyesinin öldürüldüğü görüldü. IMU'nun siyasi lideri Tahir Yuldaş ise, muhtemelen hala hayattadır. Bazı haberlere göre o hala Afganistan'da, bazılarının göre de Pakistan'a kaçtı. Rus askeri kaynakları, sağlam kalan Kunduz, Balh ve Samangan bölgelerinde dört adet IMU kampı olduğunu iddia etmektedir.⁸ Fakat bu bilgi, bağımsız kaynaklar tarafından doğrulanmamıştır.

Onlar, Namangani'ye bağlı IMU kuvvetlerinin Taliban'la beraber savaşarak, çok büyük ölçüde kayıp verdiklerini fakat Tahir Yuldaş'a yakın duranların, kenarda kaldıklarını ve bu yüzden kurtulmuş olabileceklerini söylemektedirler. Oysa herhangi bir IMU kampının bombalamalardan kurtulmuş olması, zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir. Çünkü hem Özbek istihbaratı Afganistan'daki IMU konusunda çok gelişmiştir, hem de daha önemlisi ABD hedef listesine, tüm IMU kamplarını yerleştirmişti. Bununla beraber, IMU'nun tümüyle yok edilmiş olması ihtimal dışıdır. Şüphesiz ABD askeri liderlerinin Ocak 2002'de yaptıkları yorumlar⁹, onların IMU unsurlarının izlerini takip etmeye devam ettiklerini doğrulamaktadır ki; onlar hala Afganistan'da kalmak gerektiğine inanmaktadırlar. Yine IMU liderlerinin, bildirildiğine göre, Kasım 2001'de iki Pakistan uçağı ile Kunduz'dan gizlice kaçtıkları iddia edilmiştir.¹⁰

Savaştan kurtulanların bir kısmı, savaşın gelecek değişimlerini bekleyip, (bekledikten sonra) kırsal alanda, kolayca ortadan kaybolmuş olabilirler. Diğer kısmı ise büyük olasılıkla, eski el-Kaide savaşçılarının katılmak için Pakistan'a gitmişlerdir. Bazı IMU liderleri de İran'a göç etmiş olabilirler. Orta Asya güvenliğine yönelik ileri sürülen daha ciddi bir tehlike ise, bazı IMU savaşçılarının yeniden Tacikistan'a, daha doğrusu 2001 yılına kadar üslerini kurdukları ve büyük ölçüde yönetimin kontrolü dışında olan Doğu Tavildara bölgesine dönmüş olabilmeleridir. İddialara göre bu bölgenin çoğu, iç savaş sırasında Namangani ile birlikte savaşan, fakat şimdi Duşanbe'deki koalisyon hükümetinin, Acil İşler bakanı olan Mirza Ziyaev'e bağlı gruplar tarafından kontrol edilmektedir. ICG ile yaptığı bir röportajda¹¹ Ziyaev, IMU'nun Tacikistan'a dönebileceğini reddetmektedir. Bununla beraber, hala bölgeye dönmenin yollarını arayan küçük gruplar bulunmaktadır. Özbek ve ABD baskısı altında Tacik hükümeti yine de, muhtemelen herhangi böyle gruplara karşı, geçmişte yaptıklarından daha sert tedbirler almıştır. Gerçek ne olursa olsun, IMU'nun Kuzey Afganistan'daki savaş sırasında, önemli kayıplar verdiğini ve şimdi liderliğinde, organizasyonunda ve uygulamalarında köklü değişiklikler yaşanacağını doğrulamak kaçınılmaz görünmektedir. Bölgesel yönetimler özellikle Özbekistan yönetimi, Cuma Namangani'nin öldüğü sanısından ve IMU'nun hasar görmüş

⁵ Organizasyon Orta Doğu ve birçok Avrupa ülkesinde aktiftir. Bu brifing, onun sadece Orta Asya'daki faaliyetlerine odaklanmaktadır.

⁶ Namangani'ye doğumunda verilen isim, Cumabey Ahmedcanoviç Hociyev'di.

⁷ Afganistan'daki ABD komutanlarından General Tommy Franks, haberin kaynağını belirtmemesine rağmen, Özbekistan'da gazetecilere, Namangani'nin kesinlikle öldüğünü söyledi. "Özbekistan ABD'den Askeri Teminat Alıyor", Associated Press, 24 Ocak 2002.

⁸ "Afgan Bölgesinde Hala Dört IMU Kampı Duruyor", AVN Askeri Haber Ajansı, 27 Aralık 2001, www.uzreport.com 'da yayınlandı.

⁹ "ABD komutanı, Afganistan'daki İslami Özbek Muhalefeti 'Temizleyeceğini' Vaad Etti.", Özbek radyosu ilk program, 24 Ocak 2002, ertesi gün BBC İzleme Servisi tarafından bildirildi.

¹⁰ Scott Johnson, Newsweek Online, 15 Kasım 2001. <http://www.msnbc.com/news/658465.asp>

¹¹ ICG Röportajı, Aralık 2001.

olmasından memnundurlar. Şüphesiz ki, IMU'nun ciddi bir hasara uğrayışını görmek, başkan Kerimov'un bir arzusuydu. Zira o, ABD kuvvetlerine Afganistan operasyonu sırasında, tam destek vererek Özbek askeri hizmetlerini içtenlikle açmıştı. Sonuçlar, Kerimov için açık bir zaferdir. Özbek yönetim zümresi arasında, Afganistan'dan gelen tehdidin azaldığı, Tacik-Özbek sınırındaki mayınların temizlenmesi için atılan adımlarla, sınır güvenliğinin önemli ölçüde rahatladığı ve bu iki ülke arasında yeni geçişlerin açılacağı şeklinde bir düşünce vardır.

Namangani, bölgede çok iyi tanınan bir IMU lideriydi ve o kolaylıkla yer değiştiremezdi. O adamları üzerinde, hem izlediği sert bir disiplin hem de kendisine olan şahsi bağlılık nedeniyle, çok sıkı bir kontrol yerleştirmişti. Bu otoritenin, kolayca vekillerine (haleflerine) transfer edileceğinin hiçbir garantisi yoktur. Tahir Yuldaş da yine önemli bir kişidir. Fakat hem karizması hem de otoritesi (Namangani'ye oranla) daha azdır ve bir saha komutanı olarak, kendisini kanıtlayamaz. Mümkündür ki, o IMU'yu oluşturan farklı grupların desteğini elinde tutmak konusunda, büyük bir zorlukla karşılaşacaktır. Ancak diğer liderlerin ortaya çıkması da zaman alacaktır. Bu nedenle, grubun kalıntılarında bazı küçük gruplar ve parçalar gelişebilir. Her ne kadar bunlar muhtemelen benzer amaçlar ve taktikler kullansalar da, alt tabakanın (örgütün yöneticileri dışında kalan kesiminin) uygun olduğunu düşündüğü, tek bir liderlik altındaki (önceki) birleşik IMU hareketinden çok daha az bir tehdit olurlar.

Afganistan'daki olaylar, sarsıcı bir şekilde, Orta Asya'daki uyuşturucu¹² ticaretinden ve özellikle Usame bin Ladin'in el-Kaide'sinden geldiğine inanılan IMU'nun finansal kaynaklarını yok edecektir. Eğer üretim, Afganistan'da daha sıkı kontrol altında alınır; IMU ne uyuşturuculara ulaşabilecektir, ne de Tacikistan üzerinden geçen uyuşturucu yollarını daha uzun süre kontrol edebilecektir. Orta Doğu'da destekçilerin de aralarında bulunduğu, diğer olası para kaynakları veya yerel siyasi gruplar, kendi nüfuzlarını inşa etmenin bir vasıtası olarak, IMU'yu kullanmanın yollarını aramaktadırlar. Bununla beraber Afganistan'daki sığınağı olmaksızın IMU, muhtemelen ciddi bir finansal sıkıntıyla karşı karşıya kalmaktadır. Hiç şüphesiz, yeniden gruplaşma ve stratejik yansımaları olduğu sürece; yine de IMU'nun, bölgede güvenliği tehdit eden bir unsur olarak, işinin bittiğine hükmetmek için oldukça erkendir.

Bazı kalıntılar er geç, Özbekistan'a karşı bir diriliş kampanyasına girişebilirler. IMU galiba, 1999 ve 2000 yıllarında başardığı gerilla tipi saldırıları, yeniden başlatamayacaktır. Ancak devlet binalarına ve personeline yönelik bombalı saldırılar gibi, klasik terör yöntemlerine fazlaca başvurabilir. Bu saldırı hedeflerinin arasına, Hanabad'daki hava üssünün de yer aldığı, Özbekistan'daki ABD hedeflerini de yerleştirebilir. Özbekistan'ın güvenlik servisleri, her tarafta kontrolü sağladıkları halde; [ferdi saldırı-cemai savunma (gerilla-düzenli ordu) düzeyinden kaynaklanan] seviye ve profesyonellikteki eksikliklerinden ötürü, karışıklığı yaygınlaştıracak böyle bir tehdit karşısında zayıf kalabilirler. Eğer Tahir Yuldaş, IMU'yu tekrar toplayacak bir lider olarak meydana çıkarsa, siyasi açıdan daha sofistike bir hareket oluşturabilir. Yuldaş'ın Orta Doğu, İran ve Pakistan'da geniş bağlantıları bulunuyor ve IMU'nun temel dış finansal kaynaklarını elinde tutuyordu. Eğer o IMU'nun askeri gücünü kaybetmemiş ise, hem şiddet hem de siyasal propaganda yoluyla Kerimov yönetimini zayıflatmak amacıyla, daha uzun süreli bir kampanya geliştirme girişiminde bulunabilir.

IMU'nun uyumlu / birleşik hareket kabiliyeti, açıkça tehlikede olsa bile, bu aynı derecede önemli olan bir gerçeğin üzerini örtmemelidir: IMU'nun oluşmasına ve ayakta kalmasına yardımcı olan şartlar, değişmeden olduğu gibi kaldı. Özbekistan Bağımsız İnsan Hakları Topluluğu'nun başkanı, Mikail Ardzinov'un öne sürdüğü gibi: "*Hizb-ut Tahrir ve IMU'nun dağıtılması, Özbekistan daha güvenli bir hale getirmeyecektir. Zira gerçek problemler henüz çözülmedi ... Otoriter stratejilerin istikrar sağlaması imkansızdır. (Bunun için) bir yıl içinde, tutuklamaların, duruşmaların, terörist eylemlerin ve siyasal haklardan yoksun kalmanın, daha da artacağını göreceğiz ... Uluslararası toplum adına, terörizm ile mücadeleye birincil odak olarak verilen destek gibi bir desteği, insan hakları organizasyonlarının desteklenmesi için verilmediğini hissediyoruz.*"¹³

Özbekistan'da IMU'ya verilen desteğin düzeyi, 11 Eylül'den sonra biraz değişti. Afganistan'daki savaşın, insanların davranışlarının siyasal değişimin olanaklarına doğru yön değiştirmesine geniş bir etkisi olmadı. Laik bir yörüngesi bulunan Özbekistan'da, Namangani'nin ölüm haberi, gayri-

¹² Bkz. ICG Asya Raporu No. 26 Orta Asya: Uyuşturucu ve Savaş, 26 Kasım 2001.

¹³ ICG Röportajı, 9 Ocak 2002.

müslimlerce olduğu kadar müslümanlarca da ferahlatıcı bulundu. Buna oranla, Eylül ayından önce IMU'yu destekleyen, toplumun çok küçük bir azınlığı; Özbekistan'ın siyasal sisteminin sadece şiddet yoluyla değişebileceğine fazlasıyla inanmaya devam etmektedir. Fakat yönetimin yıkılışını görmek isteyenlerin çoğu, şiddeti reddetmekte ve bu isteme uygun olan Hizb-ut Tahrir gibi grupları desteklemeye devam etmektedirler. Yine de 11 Eylül'den bu yana, biraz sessiz kalmalarına rağmen Özbekistan'ın İslamcı gruplara karşı izlediği politikalarda köklü bir değişim yaşanmadı.

Birleşik Devletlere yönelik saldırıların şimdiki kötü sonuçlarında, güvenlik tedbirleri yoğunlaştırıldı ancak son iki aydır, bu tedbirler biraz hafifletildi. Tutuklamalar devam ettiği halde, geçmişte olduğu gibi hiçbir önemli duruşma olmadı. Bu birkaç etken ile açıklanabilir. Birincisi; ülkeyi çok sayıda gazeteci ve heyetin ziyaret etmiş olması, hükümetin Batı'daki imajını yükseltmek için birlikte planlanmış bir çabası olabilir. İkincisi; bazı Özbek siyasi elitleri arasında, IMU'nun ciddi bir biçimde hasar gördüğü ve şimdi rejim için çok daha az bir tehdidin var olduğu hissinden kaynaklanan bir rahatlama duygusu bulunabilir. Üçüncüsü; İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen baskıcı yöntemleri hisseden, başkanlık yönetiminden ve hükümet çevresinden birçok görevli; bunların hükümet politikasının gevşemesi için, mevcut durumu kullanma girişimi olduğuna ve bunun da ters etki oluşturduğuna inanmaktadır.

Eğer IMU, etkin bir gerilla kuvveti olarak, gerçekten yıkıldıysa, Başkan Kerimov Özbekistan'ın siyasi ve ekonomik sistemlerini liberalize etmedeki başarısızlığını temize çıkarmada, artan bir zorluk ile karşı karşıya kalabilir. Kerimov rejiminin yönetsel yapısının çoğu, İslamcı gruplardan kaynaklanan ciddi güvenlik tehditlerinin varlığı bahanesine sığınarak yasallaştırılmış ve başkanın devam eden popülaritesinin çoğu da, onun radikal İslamcılar üzerine yürütülen baskılardaki rolüne bağımlı olmuştur. Bununla beraber yönetim, henüz daha açık bir siyasal sistem konusunda, fazlaca bir içtenlik göstermiş değildir. Özbekistan İnsan Hakları Derneği Başkanı Talib Yakubov, Kerimov hükümetini "*Kerimov rolünü şiddet yoluyla uygulamaktadır. IMU ve Hizb-ut Tahrir tamamen yok olsa bile, daha demokratik hale gelme niyetinde değildir. (Eğer şimdiki tehditler yok olursa) onlar mutlaka kendilerini, yeni bir düşman üretmek zorunda hissedeceklerdir.*"¹⁴ şeklinde ifade ediyordu. Bu durumda, Namangani'nin öldüğü iddiası, politik durumu köklü bir biçimde değiştirmeyebilir. Yozlaşma ve diktatörlük ile ilgili olarak, daha geniş çaplı tedbirler alınmadıkça ve halkın memnuniyetsizliği ile yerli nüfusun ekonomik ihtiyaçları karşılanmadıkça; yeni çıkış yolları aranmaya devam edilecektir.

Hiç değilse, IMU tehdidinin şiddetinin azalması, yönetim eliti içindeki güç dağılımında daha uzun süreli bir etki oluşturabilir. Buna karşın liberal unsurlar; yoluna girmiş güvenli durumu ve uluslararası toplumun artan baskısını, politik ve ekonomik reformlar için kullanma girişiminde bulunacaklardır. Ancak muhtemelen bu değişim, dış güvenlik tehdidinin de aralarında bulunduğu, mevcut sistemden yararlanan statükocu unsurların, bir dizi direnciyle karşılaşacaktır. Özbekistan iç politikalarının önemli bir kısmı, yabancı gözlemciler için hala karanlık (bilinmez) olmasına rağmen; uluslararası toplumun, reformlar için baskı yapmak amacıyla, hükümet ile diyalog kurması ve önemli olan ülke içi politikanın değişimi için, yeni uzun vadeli ilişkiler kurulması kaçınılmazdır.

Herhangi bir İslamcı gruba bağlı olmak istemeyen ama hükümetin bölgedeki politikalarına derinden içerleyen, Özbekistan'daki birçok müslüman; potansiyel olarak etkin bir sosyal güç ve hükümetin seçimleri kazanması için de bir anahtardır. Bu bireyler aynı zamanda, hala uzun vadeli bir amaç olan bir İslam Devleti'nin kurulması için (kazanılması gereken bir hedef) olmakla birlikte, özel siyasal hareketlere daha az yoğunlaşan ve daha çok İslami eğitim veren grupların da hedef kitlesi haline gelebilir. Örneğin, ICG'nin kendisiyle röportaj yaptığı bir polis müdürü; adını açıklamak istemediği ve mevcut hareketlerden olmayan gizli bir İslamcı grubun bir üyesi olduğunu ve herşeye rağmen devletin, Şeriat kanunları temeline dayanması gerektiğine inandığını söylemişti. Bu hareket ve onun gibi olan diğerleri, aralarında genel olarak, toplumun belli kesimlerinden olan ve radikal politikalara bulaşmak istemeyen insanların da bulunduğu, tipik Hizb-ut Tahrir üyelerinden daha iyi eğitilmiş insanları cezbetmektedir. Onlar, (insanlar arasında) İslam'ın toplumsal fikirlerinin gerçekten anlaşıldığını hissetmedikleri sürece, siyasal aktivitelerden kaçacaklardır.

Afganistan'da çektiği sıkıntılar ve verdiği ağır kayıplarını er gerç telafi etse bile, IMU'nun Özbekistan'da (önceki) gücünü tekrar kazanması ihtimal dışıdır. Ancak kısa süreli ortak amaçlar

¹⁴ ICG Röportajı, 9 Ocak 2002.

için, gruplarla işbirliği formları sahnelenen senaryolar üretilebilir. Daha açıkçası bu, ileride açıklanacağı gibi, bazı Hizb-ut Tahrir üyeleri ile taktiksel bir işbirliği olabilir. Daha uç senaryolarda daha tehlikeli bir olasılık vardır ki; zamanla, politik güçler kendi menfaatleri için radikal İslamcı grupları kullanma girişimlerinde bulunacaklardır. –Taşkent eliti, bazı Semerkandlı Tacik gruplar ve belki Fergana elitinin bazı üyeleri gibi- halen büyük ölçüde gücün dışında duran bölgenin elitlerinin; hükümete karşı bir baskı aracı olmaları vasfıyla, radikal gruplarla ortak bir neden aramaları mümkündür. Muhtemelen şimdiki senaryo budur ancak bu Özbekistan için sonraya oranla, daha erken bir zamanda daha kapsamlı bir yönetim kurmanın önemini açıklamaktadır.

ABD askerlerinin Özbekistan'daki uzun süreli varlığı da istikrarsızlığı ateşleyebilir. Rusya, Çin ve İran'daki belirli unsurlar (kesimler), bölgenin jeopolitik dengesi konusunda kaygılıdır. Rusya kamuoyu, Rus ordusu ve istihbaratı içindeki gruplarla ve terörizmle mücadeleye destek vermesine rağmen, Orta Asya'ya karışan ABD'ye karşı derinden bir düşmanlık beslemektedir. Bu nedenle, az da olsa, başkan Kerimov'un konumunun zayıflamasını ve ABD nüfuzunun yok olmasını görmeyi arzu eden dış güçler ile (aralarında IMU'nun da bulunduğu) bölgedeki anti-Kerimov güçleri arasında uyumlu bir küçük işbirliği olasılığı bulunmaktadır. Bu devletlerin –en azından bu devletlerdeki unsurların- bir veya birden fazlası, Kerimov'un devrilmesi ve ABD yörüngesinde olmayan (yada daha az olan) bir devlet kurulması için bir işbirliği girişimi yapabilecek, olası bir aday belirleme çalışmalarında bulunabilirler.

Özbekistan'da Batılı güçlerin, özellikle Birleşik Devletler'in, şu anda insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinden daha çok, anti-terörist amaçlar güttüğü şeklinde yaygın bir kabul vardır. Bu tehlikeli bir kabuldür ve eğer Özbekistan'da demokrasi ve açık pazar vaadleri şüpheyle karşılanırsa, ABD'nin ulusal çıkarlar sağlayacağını zannetmek oldukça zordur. Şuna dikkat etmek de önemlidir: Uluslararası toplumun Afganistan'a istikrar getirmede, herhangi bir başarısızlık yaşamaması; IMU'nun, yerel savaşıyla işbirliğine girerek, operasyon üslerini yeniden kazanabileceği anlamına gelir.

III. HİZB-UT TAHRİR

Orta Asya'da 1990'ların başında ve ortalarında, dışarıdan (Arap ülkelerinden) gelen misyonerler (ilk halaka verenler) tarafından yetiştirilen, az sayıda Hizb-ut Tahrir hücreleri bulunmasına rağmen; organizasyon, 1990'ların sonlarında çarpıcı bir şekilde büyümeye başladı. 1950'lerde Orta Doğu'da ortaya çıkan bir hareket olan Hizb-ut Tahrir, bölgedeki yönetimleri şiddet-dışı bir metod ile devirerek yerlerine, İslam dünyasının tamamını kuşatacak bir İslami Hilafet kurmak için Orta Asya'da harekete geçti.

IMU'dan farklı olarak Hizb-ut Tahrir, Batı Avrupa'daki müslüman gençler üzerinde çok önemli (hatırı sayılır) bir desteğe sahip olan ve Londra'da büyük bir örgütsel üs kurmuş olan, gerçek bir uluslararası organizasyondur. Orta Asya'daki üye sayısının binlerle¹⁵ ifade edildiği açıkça biliniyorken, Hizb-ut Tahrir'in (genel) kapasitesini ve (yaklaşık) üye sayısını kestirmek oldukça zordur.

A. İDEOLOJİ

Hizb-ut Tahrir, toplumlardaki bozulmalar ve yoksulluğun sadece, İslam hükümleri ve İslam Devleti ile temizleneceği gibi, sosyal problemler konusunda, ütopyik bir siyasal İslami bakış açısı benimsemektedir. Topluma yönelik açıklamaları (beyannameleri) bunun nasıl başarılacağını belirsizleştirmekte ve siyasal İslam'dan kaynaklanan çoğu zor sorulara cevap verilmemektedir. Açıklamalar çoğunlukla, güçlü bir şekilde, anti-Batı (Batı karşıtı), anti-Semitik ve anti-Şia'dır. Hareketin belirsizlik gösteren çoğu bakışı hakkında, ICG ile konuşan birçok Hizb-ut Tahrir üyesi; Hilafet'in nasıl yönetileceğini, diğer dinlere mensup insanların nasıl bir tehdit altında olacaklarını veya ekonominin nasıl düzenleneceğini açıklayamadılar.

Bununla birlikte yayılımını ve idealistik bakışını, bölgenin ekonomik sorunlarından ve toplumsal hoşnutsuzluktan¹⁶ kaynaklanan, artan bir siyasal yükselişten aldı. Hizb-ut Tahrir genelde, yerel bir tarihi harmanı (müslümanların ortak tarihini), yerel sosyo-ekonomik unsurları ve siyasal şartları

¹⁵ Hizb-ut Tahrir yetkilileri, Orta Asya'da onbinlerce üyelerinin olduğunu ifade ediyorlar ancak bunun delili yoktur. Hizb-ut Tahrir / Destek kısmına bakınız.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için Hizb-ut Tahrir'in resmi web sitesini ziyaret edin: www.hizb-ut-tahrir.org

kullandı. Mevcut yönetimlere karşı mücadelesini artırmak için, uluslararası bir İslami Dayanışma'ya ve daha adaletli bir Hilafet kurmaya davet etti. Mesajını yaymak için; hareketin dini teorilerini, Kur'an'dan pasajları, bölgede gerçekleşen olayların tanımlamalarını ve yerel bir destek kazanmak niyetiyle, Filistin ve Çeçenistan olayları gibi meselelere ilişkin görüşler içeren beyannamelere, yoğun bir şekilde ağırlık verdi.

Dünya çapındaki müslümanların birliğinin sağlanması düşüncesi, hareketin davranışlarında merkezi bir unsurdur ve uluslararası kimliğini, manevi bir otoriteye neden olması için, kullanmaya çalışmaktadır. Örneğin, beyannameler çoğunlukla, tüm müslümanların ortak problemlere sahip olduğunu ve Çeçenistan, Filistin ve Afganistan'daki problemlerin Orta Asya müslümanlarıyla da -doğrudan- ilgili problemler olduğunu iddia etmektedir.

Hizb-ut Tahrir, büyük ölçüde, pek çok müslüman ülkeye dağılmış bir harekettir ve ideolojisi genellikle, birçok müslüman tarafından heterodoks olarak görülmektedir. Halkın genelinin, İslami eğitim seviyesinin çoğu kez düşük olduğu Orta Asya'da, diğerlerine oranla özellikle genç insanları ikna etmek daha kolay olmaktadır. Bölgedeki müslüman liderlerin çoğu, sert eleştirmenlerdir. Örneğin Oş (Kırgızistan)'daki "Ebuziyya" Bilim ve Kültür Merkezi Başkanı İmam Rahmetullah Kasimov şunu iddia ediyor: "*Parti'nin İslami ideolojisi, Kur'an ve Sünnet'teki İslami öğretinin bazı kısımlarına, tamamen terstir.*"¹⁷

Diğerleri ise, Hizb-ut Tahrir'in aslında dini değil, siyasi bir organizasyon olduğunu ve müslümanların siyasete karışmaması gerektiğini iddia ediyorlar. Bununla beraber birçok İmam, Hizb-ut Tahrir üyelerinin camilerinden çıkarılmasına izin vermiyor ve hareketin hedeflerini ve ideolojisini reddeden Orta Asya'daki birçok ılımlı müslüman, yine de karşılaştıkları baskılar nedeniyle, onlara sempati duyuyorlar.

B. ORGANİZASYON VE ÜYELİK

Hizb-ut Tahrir, gizli ve hiyerarşik piramitsel bir yapıda organize olmuştur. Bu yapı, ortalama iki aylık eğitim sürecini tamamladıktan sonra, gruplara veya -onların tabiriyle- "halaka"lara alınan, biri sorumlu olmak üzere beş kişiden meydana gelen hücrelerden oluşturulmuştur. Her halakanın bir kod adı vardır ve halaka liderinin, organizasyonun bir üst lideri ile bir bağlantısı bulunmaktadır. Yeni üyeler coğrafya, siyaset, din ve tarih çalıştıkları kadar; organizasyonun programını, stratejisini ve kültürünü de çalışmak zorundadırlar. Kadınların ve erkeklerin halakaları ayrıdır. Bu genel olarak, daha az siyasallık olarak görünmektedir.

Üyelik, olağan haliyle, bir yakın arkadaş, aile üyesi ve akraba bağlantısı yoluyla doğrudan genişlemekte ve (aşiret gibi) geleneksel sosyal bağlantıları taklit etmektedir. Şüphesiz toplantılar (halakalar) geleneksel dış görünüş altında yapılmaktadır. Yiyeceklerini paylaşan üyelerin, haftalık toplantıları, bir lokantada veya bir evde olabilir. Bazı halakalar -ki bunlar aslen 17-25 yaş arası gençlerden oluşur- ara sıra, beyannamelerin dağıtılması için, küçük miktarlarda para öderler. Ancak üyelerin, araçlar ve baskı makinaları gibi pahalı alımlarda, mümkün olan miktarda yardım etmeleri beklenir. Bazı materyaller dışarıda basılmaktadır ve diğer ülkelerdeki sempatanlar, finansal kaynaklar sağlamaktadır.

ICG'nin kendisiyle röportaj yaptığı Hizb-ut Tahrir üyesi bir bayan, restoran ve kafelerde içki içen veya domuz eti yiyen insanları uyardığını ve İslam'a göre hakkıyla nasıl yaşamaları gerektiği hakkında onlarla konuşmaya başladığını söylese de, diğer üyelerin önerilerinin başında, adam kazanmak gerektiği geliyor. Hizb-ut Tahrir üyelerinin, çabalarını sadece İslami bir hareket veya sıradan siyasi bir partinin parçası olarak değil de (Allah'ın rızasını kazanmak için) bir hayat nizamı kurmak olarak görmeleri teşvik ediliyor.

Üyelerin çoğu, gruba katılmanın bir nedeni olarak, bir "nefsi cihad" (iç muhasebe) yapmak veya psikolojik bir değişim geçirmek gerektiğini vurguluyor. Duygulardaki bu köklü değişim, -onların deyimiyle- davranışlarının tamamen değişmesidir. Dahası bu değişimin kişiyi daha fazla disipline ettiğini ve alkol gibi diğer tüm toplumsal hastalıklardan kurtardığını iddia ediyorlar.

¹⁷ ICG Röportajı, Mayıs 2001.

Hizb-ut Tahrir üyelerinin çoğu, işsiz gençlerden oluşmaktadır. Ekonomik fırsatlardan yoksun olarak, hayatlarındaki can sıkıntısı ve hoşnutsuzluk kadar, motivasyonlarını kaybetmiş olmaları, gençleri Hizb-ut Tahrir'e çekmiş görünmektedir. Yeni gençleri Hizb-ut Tahrir'e yönelten şey, özellikle Hizb-ut Tahrir'in sosyal sistem üzerinde yoğunlaşması ile adaletin ve fakirlere yardımın ancak bir Hilafet'in kurulmasıyla gerçekleşeceğine dair inançlarıdır. Üyelerin birçoğu eğitimsiz, düşük seviye işlerde çalışan ve yoksulluğun, işsizliğin olduğu ve özellikle eğitime şiddetle ihtiyaç duyan kırsal alanlarda yaşayanlardan oluşmaktadır.¹⁸ Başlangıçta Hizb-ut Tahrir aktivistleri, işçilerin ve çiftçilerin boşaldığı (işlerinin olmadığı) kış aylarında, insanlara fikirler vererek değiştirmek suretiyle, sıradan insanların desteğini kazanmaya yoğunlaşıyorlardı.

Hizb-ut Tahrir üyelerinin çoğu, Özbek kökenlidir. Fakat aynı zamanda Kırgız ve Tacik kökenliler de organizasyonda yer almaktadırlar. Hizb-ut Tahrir Orta Asya'da, çoğunlukla kendisini Özbekistan ile özdeşleştirmiş ve açıkça başkan Kerimov'u merkezi bir hedef olarak, devirmeye azmetmiştir. Organizasyon, bununla beraber, Özbekistan'daki yönetimin baskıları nedeniyle, son yıllarda Kırgızistan'da çok daha aktif hale gelmiştir. Yine de etnik farklılık, (ortak özellikleri olarak) bölgede kendi yönetimlerine karşı dini bir öfke duyan üyeler arasında, herhangi bir soruna yol açmamıştır. Bu temel üzerine adam kazanmak, diğerlerine nazaran, Hizb-ut Tahrir için çok kolaydır ki; yeni üyelerin birçoğu, önceden, bilhassa dinci değildir. Böylece onlar, hareketin doktrinlerini bağımsız olarak değerlendirme yeteneğine az sahip oldukları için, kolayca aşılanmış oluyorlar. Üyelerden biri ICG'ye şöyle demişti: *"Bu parti, sadece doğru zamanda ortaya çıktı. Biz herhangi bir yöne sürüklenebilirdik. Eğer o Hizb-ut Tahrir olmasaydı, herhangi diğer bir partiye katılırdık."*¹⁹

C. TAKTİKLER

Bir de Hizb-ut Tahrir, artan akınlar yaptı. Çünkü daha fazla tamamlanmış araştırmayı hakeden bir iddia olan, şiddet-dışı metotlara sadık kalmanın faturasını ödedi. ICG'nin kendileriyle röportaj yaptığı birtakım şahıslar; Hizb-ut Tahrir'in cazip ilkelerinden birinin, Hizb-ut Tahrir'in görünürde şiddeti reddettiği olduğunda hemfikirdiler. Bu gerçekten Oş'da ve geçmişte ırkçı şiddetin acısını yaşamış olan Fergana Vadisi'nin diğer bölgelerinde, özellikle doğrudur.²⁰ Zira halkın, şiddetin politik bir araç olarak kullanılmasını reddeden güçlü bir düşüncesi vardır. Hizb-ut Tahrir bir mefhum olarak, şiddeti reddetse de; bazı üyeleri ve görünüşe bakılırsa bazı liderleri de, silahlı direnişe veya hatta IMU'ya destek vermekten geri durmuyorlar gibi görünmektedir.

Bölgedeki yönetimlere karşı kuvvetli bir muhalefeti (nefreti) var olsa da Hizb-ut Tahrir, şiddet-dışı olduğu konusunda hep tek ses konuştu. Hiçbir parçasından aykırı bir ses çıkmadı. Çünkü Hizb-ut Tahrir, sıkı kontrollüdür ve oldukça disiplinli bir tabiata sahiptir. Bireysel olarak üyelere, (ferdi) düşünceler taşımalarına veya üstlerine danışmadan önemli kararlar almalarına izin verilmez ve üstler (sorumlular) şiddet-dışı metoda sadık kalmaya devam ettikleri sürece, üyelerin daha yoğun olarak, bildiri dağıtmak, fikirlerini taşımak ve yeni üyeler kazanmaktan başka herhangi bir şey yapmalarına izin verilmeyecek gibi görünüyor. Beş yıldır Hizb-ut Tahrir üyesi olan, 30 yaşlarındaki bir lise öğretmeni, (bu hususta) ısrar ediyordu: *"Sırf kafirler Afganistan'a saldırdılar diye, şiddete başvurmayacağız. Zira kafirler asırlardır bunu yapıyorlar. Bu vakia, Amerika'nın zulmünün ve Batı'nın müslümanların düşmanı olduğunun bir diğer örneğidir. Biz mücadelemize devam edeceğiz ve asla metodumuzu değiştirmeyeceğiz. Batı; Irak'ta, Sudan'da ve Afganistan'da masum insanları katletmek suretiyle, kendisini rezil ediyor. Onlar davranışlarını değiştirmek zorunda kalacaklar. Biz ise asla!..."*²¹

Bazıları (üyeler), IMU tarafından kullanılan anlamda şiddetin; halkı soğutmaktan ve İslami idealleri kabul etmelerini zorlaştırmaktan başka bir işe yaramadığını iddia etmektedirler. Burada Hizb-ut Tahrir'in geleceğe ilişkin planları hakkında fikir verebilecek, küçük bir bilgi bulunmaktadır ve bu dikkatle ilgiye değer olmalıdır. Birçokları Hizb-ut Tahrir'in veya en azından onlardan birçoklarının

¹⁸ Örneğin; Oş Kent Mahkemesi'nin arşivindeki materyallere göre, 2000'de Oş Kent Mahkemesi'nde on üç Hizb-ut Tahrir üyesi mahkum edildi. Neredeyse tamamı işsizdi ve çoğu ortaöğretimi bitirmişti.

¹⁹ ICG Röportajı, 5 Haziran 2001, Karasu (Kırgızistan).

²⁰ 1990'da Oş'da ve yakın kentlerde Kırgız ve Özbekler arasında etnik çatışmalar gündemdeydi. Resmi rakamlara göre 300 kişi ölmüştü. Resmi olmayan raporlarda ise, ölü sayısının 1000'in üzerinde olduğu yer alıyordu. Bölgede şiddetin boyutu ve yoğunluğu, hala hatırı sayılır ölçüde yankıya sahiptir.

²¹ ICG Röportajı, Ocak 2002.

arzusu olan, şiddete başvurma olasılığının önemli olduğunu düşünüyorlar. Bu raporun hazırlanması sırasında ICG'nin kendileriyle röportaj yaptığı tüm üyeler, IMU'ya sempati duyduklarını fakat onun şiddet kullanmasını asla kabul etmediklerini anlattılar. Onlardan birkaçı, Özbekistan'da binlerce Hizb-ut Tahrir üyesinin hapsedildiği ve bölgede yönetimlerin, organizasyon üzerine yaptıkları baskıyı artırdıkları bir halde iken, Hizb-ut Tahrir'in şiddeti reddetme kararı almasının -şahsen-kendilerini üzdüğünü (keşke böyle bir karar olmasaydı dercesine) ifade ettiler.

ICG ile röportaj yapan bir insan hakları savunucusu şöyle uyardı: *"Hizb-ut Tahrir'in ideolojisi şiddet-dışı bir mücadele öngörüyorsa da; tutuklanan parti üyelerinin akrabaları, hükümete karşı silahlarla savaşıacaklarını söylüyorlar. Yöneticilerden hiç anlayış görmediklerini ve artık herşeye hazır olduklarını söylüyorlar. Hizb-ut Tahrir üyelerinden bazıları, şiddet-dışı stratejinin hayal kırıklığını yaşayabilir ve eğer ortaya çıkarlarsa, daha radikal gruplara katılabilirler."*²²

Benzer şekilde, gazeteci Ahmed Raşid'in, Hizb-ut Tahrir'in kıdemli bir lideri olduğunu iddia eden bir kişi ile yaptığı röportajda, organizasyonun davranışının şiddet kullanmaya kayıp kaymayacağı konusunda kesin bir belirsizlik sergileniyor. Şöyle diyor: *"Hizb-ut Tahrir maddi eylemsiz bir cihad yürütüyor ki; bu savaşla değil anlatma, ikna etme ve tartışma yoluyla yayılımdır. Fakat eninde sonunda bir savaş olacaktır. Çünkü Orta Asya devletlerinin baskısı çok serttir."*²³

Görünen o ki; Hizb-ut Tahrir'in liderliğinde de zaten taktikler konusunda, bir anlaşmazlık bulunuyor. En azından iki olayda bazı önemli gruplar, Hizb-ut Tahrir liderliğinden bağımsız siyasi hareketler kurarak ayrıldılar. 1997'nin başlarında Özbekistan'ın Fergana bölgesinde bir grup, yerel liderlik tartışmalarından sonra Yu. Ekremov liderliğinde ana gövdeden ayrıldı. Sonraki ayrılık, -rapor edildiği şekilde- 1999'da Taşkent kolunda gerçekleşti. Ayrılan grup kendi partisini kurarak, partilerine Hizb en-Nusra (Nusret Partisi) adını verdiler. Ayrıntılar tamamen belirgin değildir. Fakat bu grup, önemli oranda genç üyenin tutuklanmasından sonra, siyasi mücadele ile propaganda metodundan memnun olmadıkları için ayrılmış görünmektedir. Zira daha şiddetli metodlar için hazır olmuş olabilirler.²⁴ İleride de hem şahsi nedenlerle hem de siyasal taktikler konusunda, ayrılıkların yaşanması mümkündür.

D. DESTEK

Hem Hizb-ut Tahrir'in hem de IMU'nun Orta Asya'nın herhangi bir bölgesinde, geniş bir desteğe sahip olduklarını ileri sürmek yanlış olabilir. Fakat açıktır ki; her ikisi de özellikle Fergana Vadisi'nin parçalarında ve belki Tacikistan'da ve de Güney Özbekistan'da azınlık düzeyinde bir taraftar kitlesine sahiptir. Elbette bu desteğin miktarını tam olarak takdir etmek imkansızdır. Ancak Fergana Vadisi'nin Özbekistan tarafındaki yerel gözlemciler, hali hazırdaki aktif desteğin toplam nüfusun %10'undan daha az olduğunu iddia etmektedirler.²⁵ Çoğu sıradan inançlı camilerdeki siyasi faaliyetleri desteklememekte ve onların radikal İslami teorilerini paylaşmamaktadır. Bununla beraber, mevcut siyasi ve ekonomik düzenden kaynaklanan memnuniyetsizlik ve rahatsızlık artmaya devam ederse; (gruplara verilen) desteğin büyümesi için faaliyet alanları da (genişlemeye) devam eder. Kısıtlı sayıdaki doğrudan destekçilerin dışında; onların bakışlarını ve taktiklerini kabul etmeseler de, (sırf) maruz kaldıkları baskılara karşı cesaretle direndikleri için parti üyelerine saygı duyan, takdir eden birçok kimse bulunmaktadır.

11 Eylül saldırılarından hemen sonra birçok Hizb-ut Tahrir üyesi, Orta Asya'da alınan geniş çaplı sıkı önlemler endişesiyle yer altına çekildi ve organizasyon, Afganistan'a operasyon düzenleyen "kafir" güçlere (Amerika ve İngiltere) karşı harekete geçilmesi çağrılarında bulundu. Geçen zaman içinde üyeler, beyanname dağıtmak ve ilgili faaliyetlerini yoğunlaştırmak suretiyle, yeniden daha aktif hale geldiler. Yer üstündeki gözlemler; daha fazla gizlilik içerisinde hareket etmesine rağmen, Hizb-ut Tahrir erlerinin artmaya devam ettiğinin bir işareti olarak görüldü. Hizb-ut Tahrir'e yönelik desteğin daha fazla artmasının; radikal İslami ideolojiye olan bağlılığın derinden hissedilmesinden ziyade, bölgede Sovyet sonrası hayal kırıklıklarından kaynaklandığının anlaşılması oldukça hayatidir. Hizb-

²² ICG Röportajı, 9 Ocak 2002.

²³ SAIS Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü haftalık brifingi, Ahmed Raşid, "Hizb-ut Tahrir Lideri İle Röportaj" Kasım 2000. Kaynak: http://www.cacianalyst.org/Nov_22_2000/Interview.htm

²⁴ Bkz. Bahtiyar Babadzanov, 'O deyatelnosti <Hizb-ut Tahrir el-İslami> v Uzbekistane' [Hizb-ut Tahrir el-İslami'nin Özbekistan'daki Faaliyetleri Hakkında], Malaşenko ve Alkat'ta(Eds.), İslam, s.164-165.

²⁵ ICG Röportajları, Namangan, Kasım 2001.

ut Tahrir'in bozukluğa (mevcut ifsada) bir son verme çağrısı, bu husustaki hırsı ve saldırgan güçleri acımasızca kötölemesi, birçok sıradan insanı derinden etkilemektedir. Bölge çapında komünizmden kurtulunmasına rağmen, gücü elinde tutan siyasi elitlerin yönetimi; bozukluk, açgözlülük, otoriterlik ve sıradan insanlara gösterilen ilgisizlik nedeniyle, genelde gözden düşmüş, itibar kaybetmiş görülmektedir.

Yasal yurttaşlık hakları için caddelerin (miting/protesto vs. için) kullanılamaması veya pratik değişimlerin demokratik yollarla güvence altına alınmamış olmasının; insanların mevcut sistemin kötü bir biçimde yıkıldığını öne süren siyasi / dini hareketlere geri dönüşü anlamına gelmesi şaşırtıcı değildir. Örneğin, Oş'daki İslami İşbirliği İçin İslami Merkez'in müdürü ve eski Kırgızistan müftüsü Şeyh Sadık K. Kemaleddin, Hizb-ut Tahrir'in büyümesindeki anahtar etkenleri; "*Nüfusun (insanların) minimum (asgari) siyasi katılımı, otoriteye olan güvensizliğin artması ve demokratik kurumların faydalı olmasının şüpheye karşılanması*" şeklinde örneklendirmektedir.²⁶ Hizb-ut Tahrir üyeleri çoğu kez, (dengeli bir) birleşim için önemli gerekçeler olarak, bir siyasal ve sosyal hayata katılım arzusundan bahsetmektedirler. Birçok insan, hükümeti protesto etmek ve modern toplumdaki adaletsizlikleri dile getirmek için, mevcut kanalları kullanma girişimlerinde hayal kırıklığına uğratıldılar ve böylece Hizb-ut Tahrir tarafından yayılan (propagandası yapılan) daha ideal bakış açısı onları cezbedi. Şeriat'ın normları (ölçüleri) ve İslami bir yönetim olasılığı, önemli oranda popülerdir (yaygındır). Çünkü bölgedeki liderler, yönetimleri pratikte ona bağlı olduğundan sahtelikleri ve iddiaları yoluyla "demokrasi" düşüncesine zarar vermektedirler. Hizb-ut Tahrir üyeleri, kendileriyle yapılan röportajlarda sık sık; Orta Asya'daki yönetimleri şiddet-dışı bir yöntem ile yıkmak ve onları "yeni bir sistem" ile değiştirmek umudu içerisinde olduklarını ifade etmektedirler. Üyelerden biri şunu iddia ediyordu: "*Haksızlık yapması ve kanunları çiğnemesi halinde, Halife bile olsa herkes cezalandırılacaktır.*" Bu ilke herhangi bir demokratik reformcu tarafından desteklenebilirse de, Hizb-ut Tahrir'in ideolojisinin çoğu (kıısımları) açıkça anti-demokratiktir. Otoritelerin bölgede daha şeffaf bir yönetim sergilemedeki başarısızlığından ötürü; "demokrasi" denilen şey, insanların gözlerinden düştü. Halife'nin varsayılan otoritesi ise (seçim) oylarına değil, İslami kanunların "yüksek sistemi" temeline dayanmaktadır.

Hizb-ut Tahrir üyeleri, mevcut devlet memurlarının imajının (görüntüsünün) keskin bir biçimde tam aksine derin inançlı ve bozulmaz (salih) insanlar olarak görülmektedir. Grubun temel ilkeleri – kaynakların, servetlerin ve menfaatlerin adaletle dağıtılması, ısrarcı yönetim isteği, bozukluk (ve kaynağının) kökünden yok edilmesi ve Müslüman Dünya'nın tamamını kapsayan ortak "kardeşlik" düşüncesi- bölgedeki liderlerin manevi otoritelerine doğrudan bir meydan okumadır. Kırgızistan'daki bir diğer Hizb-ut Tahrir üyesi ise, şunu iddia ediyordu: "*Hilafet yönetimi altında hiç kimsenin aç kalmasına izin verilemez. Mesela Halife Bişkek'te oturan benim gözetilmemin sorumluluğunu, buradaki yerel halka verecektir. Eğer benim ailem aç ise ve ben (imkanım olduğu halde) onlar için hiçbir şey yapmıyorsam, Halife ehlimi gözetmediğim için beni cezalandıracaktır.*"²⁷

E. YÖNETİMLERİN TEPKİSİ

İşin açıkçası yetkililer, bölgeyi değiştirme çabasındaki Hizb-ut Tahrir'e tepki vermektedirler. Özbekistan devamlı olarak sert bir çizgi izledi ve onun güvenlik servisleri, onları tutuklamak ve aşırı olduklarından şüphelendiklerinde onlara işkence yapma açısından, IMU ile Hizb-ut Tahrir arasında fazlaca ayırım yapmadı. Daha önce ICG raporlarında yer aldığı gibi, tüm dini ifade şekilleri üzerinde geniş bir baskı yaygınlaştı. 2001 yılındaki bir genel afta, tutukluların bir kısmı tahliye edilmesine rağmen; binlercesi hala ülkenin hapisanelerinde, dayanılmaz koşullar altında çürütülmektedir. Bu tutukluların akraba ve arkadaşları, sık sık sorguya çekildiklerini ve kendilerinden zorla para alındığını dile getirmektedirler. Hizb-ut Tahrir, üyeleri veya potansiyel üyeleri tehdit edebilen polisler için iyi bir gelir kaynağı haline geldi ki; bu durum ayrıca polisin itibarına zarar vermektedir.

Önemli sayıda Hizb-ut Tahrir üyesinin hapsedilmesinin uzun vadede verimliliği düşürdüğü olasılığı görünmekle birlikte, organizasyonun yeni üyeler kazanması yeteneği ve propaganda faaliyetlerini yürütmesi üzerinde bazı etkilerinin bulunduğu açıktır. Fakat hareket hapisanelerde, yeni üyeler kazanmada hatırı sayılır bir başarı elde etti. Hem Özbek hem de Kırgız otoriteleri, üyeleri diğer tutuklulardan izole etme (ayrı tutma) girişiminde bulundular. Yine de birçok tutuklunun, tutukluluk

²⁶ ICG Röportajı, Mayıs 2001.

²⁷ ICG Röportajı, Mayıs 2001.

süreleri boyunca onlara bulaştıkları kesindir. Bölgedeki birçok yetkili izlenen sert çizginin gelecekte ortaya çıkacak ciddi problemlere yol açacağını fark ettiler. Ancak Orta Asya devletlerinin güvenlik servislerinin yüksek düzeydeki etkisi, politikanın herhangi bir ciddi şekilde yeniden gözden geçirilişini engellemektedir.

Bölgede dağınık ailelerden kaynaklanan fırsatın değerlendirilmesiyle; bir *mahalliyede* (bölgede) tek bir adamın tutuklanması bile, bir sempati hareketi oluşturmakta ve birçok insanın (yönetime) nefret duymasına neden olmaktadır. Polis tarafından yakalanmaları halinde üyelerden, Hizb-ut Tahrir ile olan bağlarını (Hizb-ut Tahrir'li olduklarını) kabul etmeleri beklenmektedir. Bu üyeliğin kabul edilmesi hareketi ve yönetimin açık bir dil ile eleştirilmesi, en üst düzeyde bir cesaret olarak düşünülmektedir. Hizb-ut Tahrir üyelerinin tutuklanması, organizasyon için hatırı sayılır bir kamuoyu oluşturmakta ve birçok sosyal tabaka ve yaş gruplarında, hemen bir destek hareketi meydana getirmektedir. Gerçekte insanlar çoğunlukla arkadaşları aracılığıyla kazanılmakta ve yine tanıdıklar, Hizb-ut Tahrir'in biraz tehlikeli ve fazlaca tenkitçi düşünceleri için zemin hazırlamaktadırlar. Ekim 2001'de Başkan Kerimov, herhangi bir yakın zamanda tutumunu yumuşatmayacağını açıkça ortaya koyarak şunları söyledi: "*Şeytani amaçlarla çeşitli uydurma fikirler yayan, bildiriler dağıtan, hırsızlık yapan, bazı bölgeleri isyana teşvik eden ve dini kullanarak propaganda yapan bu kimselere karşı hoşgörülü davranmak ve yaptıklarına göz yummak, fitneci hainlere destek vermek olarak algılanmalıdır.*"²⁸ Kerimov yönetiminin, Özbekistan'daki ılımlı İslamcı güçler ile daha radikal unsurlar arasında ayırım yapmadaki başarısızlığı, sadece dini toplulukların (kesimlerin) daha daha fazla radikalize olmasına yol açtı.

Orta Asya'daki komşularının aksine Kırgızistan, Hizb-ut Tahrir'in üstesinden gelmek için diğerlerine oranla daha liberal davranmaktadır. Tacikistan'da üyeler, "anti-yönetimsel faaliyet" suçlamasıyla ortalama sekiz ila yirmi yıl arası hapis cezalarına çarptırıldığı halde, Kırgızistan'da ortalama iki ila dört yıl arasında hapis cezasına çarptırılmaktadırlar ve bu ceza sık sık diğer tutukluların cezalarından daha hafiftir. Başkan Asker Akayev ve diğer yetkililer hareket ile diyalog kurmak için bazı odaların bulunduğunu ileri sürmektedirler. Kırgızistan yönetimi hareketi yakından izlememektedir. -Fakat şüphesiz ellerinde, İçişleri Bakanlığı'na göre, sadece Oş bölgesinde 500 şüpheli üyenin listesi bulunmaktadır.-²⁹

Bununla beraber Oş'daki Ulusal Güvenlik Servisi (SNB)'nin başkanı Murat İmankulov, sertlik ve şiddete dayalı yöntemleri doğru bulmadığını ve yerel imamların, inanlı insanlar için eğitime yönelik çalışmaları ön plana çıkarması gerektiğine inandığını söylüyordu.³⁰ Ne yazık ki birçok imam, Hizb-ut Tahrir üyesi ile yapacağı gerçek bir diyalogu yürütmek (görüşmeye hakim olmak) için yeterli bir eğitime sahip değildir. Ayrıca Kırgız yönetimi; ülkenin güney kısmında Özbekler ve Kırgızlar arasındaki etnik (milliyetçi) gerilimleri, (şu anda dindiren ancak) yeniden canlandırabilecek potansiyele sahip bir katalizör (denge unsuru) olması nedeniyle, Hizb-ut Tahrir'e karşı dikkatli ve temkinli bir yaklaşımda bulunmaktadır.

Özbekistan Kırgız yönetimine, Hizb-ut Tahrir ve diğer İslamcı gruplara karşı sıkı önlemler alması için, şiddetli bir baskı uygulamaktadır. Bu özellikle, Şubat 1999'da Özbekistan'da kitleler halinde yapılan tutuklamalardan sonra doğrudur ki; Kırgızistan'da da birkaç Hizb-ut Tahrir üyesinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştı. Kimi zaman Kırgızistan'da tutuklanan bazı Özbek kökenli üyeler, daha sonra Özbekistan'a teslim edilmişti. Bu arada Özbekistan, bölge sınırları çevresinde bir istihbarat ağı kurdu. Bu ağa, Kırgızistan'daki Özbek kökenlilerin bulunduğu yerler de dahil edilmiştir ve (Hizb-ut Tahrir ile bağı bulunan Özbek kökenliler) güvenlik yetkilileri tarafından yakalanarak, Özbekistan'a kaçırılmaktadır.

2000-2001 yıllarında Kırgızistan'da, daha acımasız bir politika izlendiğine ilişkin işaretler bulunmasına rağmen, Hizb-ut Tahrir üyeliğinin hükmü bir istisna olarak kalmaktadır.³¹ Polislerin artan kullanımı, Hizb-ut Tahrir'in propaganda aktivitelerinin sınırlandırılmasında bazı etkilere

²⁸ "Özbekistan Sınırının Gerisinde - Hoşgörüsüzlük", Seattle Post-Intelligencer, 16 Ekim 2001.

²⁹ ICG Röportajı, Oş, 28 Ocak 2002.

³⁰ Aybek Hamidov, "Dvoynaya igra imamov" [İmamların Çifte Oyunu], Vechernii Bishkek [Bişkek Akşamı], 28 Ocak 2002.

³¹ 2001'de Oş'da, yerel İçişleri Bakanlığı'nın rakamlarına göre; duruşmalarda yargılanan 44 sanıktan sadece sekiz tanesi bir ila beş yıl arasında hapis cezalarına çarptırıldı. Geriye kalanlar ise, ya para cezasına çarptırıldı ya da serbest bırakıldı.

sahiptir. Ancak hareketin genişlemeye ve büyümeye devam ettiğine dair ileri sürülen birçok delil vardır.

Beyannameler gittikçe artarak, sadece Özbekçe değil, Kırgızca ve Rusça da yayınlanmaktadır. Bununla beraber Hizb-ut Tahrir, Kırgızistan'da öncekinden epeyce daha bir gizlilik içerisinde hareket etmektedir ki; belki daha fazla radikalleşmesi bir yana, otoritelerin işinin daha da zorlaşması ve diğerlerinin hareketin hedefleri ve taktiklerinden habersiz kalması sözkonusudur. Kırgız otoriteleri, Özbekistan'ın beceriksiz taktikleri ile diyalog tabanlı daha ılımlı bir yaklaşım arasında bölünmüş görünmektedir. Şu anda onlar karışık bir politika sürdürmektedirler: diyaloga açık ama aynı zamanda yerel olarak, Hizb-ut Tahrir üyelerine karşı baskıcı. [Buna ek olarak, harekete geniş çaplı olarak saldırımları için insan gruplarını ve çeşitli kurumların desteğini güvence altına (satın) almaya çalışmak.³²] Bir de yönetim kademelerinde bürokratik çıkarlar vardır ki; kendi güç ve nüfuzlarını genişletmek için Hizb-ut Tahrir'i bir "tehdit" olarak kullanmaktadırlar. Hem Ulusal Güvenlik Servisi hem de İçişleri Bakanlığı, sert bir çizgi izlemektedir ve (bundan dolayı) şiddet yanlısı yöntemler benimsemeyen polisten ve güvenlik güçlerinden bazı memnuniyetsizlikler bulunmaktadır. Oş'daki İslami İşbirliği İçin İslami Merkez'in müdürü ve eski Kırgızistan müftüsü Şeyh Sadık K. Kemaleddin, yerel ve ulusal hükümet yetkililerinin kendisine ve diğer yüksek (rütbeli) din adamlarına sık sık danıştıklarını ve dini aşırılık (radikalizm) ile mücadele konusunda nasıl bir strateji geliştirebileceklerini sorduklarını vurguladı. Şöyle dedi: "*Başkanımızın komşu ülkelerde meydana gelenlerin (ülkemizde) tekrarlanmasına izin vermeyeceği için memnunum. Tavsiyelerimiz güzel meyveler verdi ve inanıyorum ki, eğer hükümetimiz Hizb-ut Tahrir konusunda politize olmaktan çekinirse, trajik olayları önleyebileceğiz.*"³³ Diğer taraftan burada bir tehlike söz konusudur. Şöyle ki; 11 Eylül'den sonra uluslararası politikalarda yaşanan "anti-terörizm" konusundaki gerilim, bazı hükümet üyeleri tarafından, Hizb-ut Tahrir'e karşı baskıların şiddetlendirilmesi için yeterli bir gerekçe olarak yorumlanabilecektir.

Tacik otoriteleri ise; 1999'dan beri, başta Kuzey Suğd Eyaleti'nde (eski adı Leninabad idi) olmak üzere, sayıları hızla artan Hizb-ut Tahrir üyelerine karşı, daha sert bir çizgi izlemektedirler. Sadece üyelik şüphesi bulunanların değil, şüphelilerden birinin tüm aile fertlerinin dahi tutuklandığı ilk kitlesel tutuklamalar, 2000 yılının başlarında gerçekleşti.³⁴ Tacikistan'da kuzey bölgelerinin, geleneksel olarak, çok kopuk kalmasından dolayı, Hizb-ut Tahrir'in Suğd Eyaleti'nde büyümesi, bazı gözlemciler için sürpriz olmadı. Fakat büyüme daha çok Özbek kökenliler arasında oldu ve hareket birçok Tacik tarafından, bir dış fenomen (olgu) olarak görüldü.

Bununla birlikte, onun başarısının sebebinin bir bölümü, ülkenin yasal İslami muhalefet partisi – İslami Rönesans Partisi (IRP)-nin (insanları) hayal kırıklığına uğratmasından kaynaklanmaktadır. IRP liderlerinin hükümet ile işbirliği yapması, daha radikal İslami gruplar için, siyasal yelpazede doldurulmak üzere bir boşluk bıraktı. Diğer taraftan beceriksiz yönetime duyulan tepki, güvenlik servislerindeki birçok kimse arasında, siyasal İslam'a olan güvensizliğin kırılmasına ve elitler arasında, kırılğan bir barış sürecinin muhtemel istikrarsızlaşması korkusuna yol açabilir.³⁵ Muhalefetteki politikacılar, hükümetin tepkisinin geleceğe yönelik problemlere zemin hazırlamasından endişe etmektedirler. Demokrat Parti'nin eski başkanı Cumabey Niyazov, ICG'ye şunları söyledi: "*Parti aktivistleri, hapisaneye konulmakta ve beş yıl boyunca tutuklu kalmaktadırlar. Ceza süresi bitince dışarı çıkacaklar. Onlar hapisanede yalnızca (radikal) İslami teorileri öğretmekle kalmıyorlar, dahası suç dünyasının unsurlarıyla (diğer tutuklularla) da temasa geçiyorlar. Onlar hapisaneden çıkar çıkmaz, (yeni) gruplar oluşturacak ve sponsor arayışına yöneleceklerdir.*"³⁶

Üç ülkenin (Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan) hepsinde de, yönetimlerin tepkisi; kısmen sadece gerçek güvenlik endişeleriyle sonuçlanabilir. Örneğin; 2000 yılında Tacikistan'ın Suğd Eyaleti'nde, [aslında nüfuz kazanmak arzusuyla yerel yetkililer tarafından provake (tahrik) edilen], birçok

³² Bu, Sovyet öncesi dönemden kalan ve beyanname dağıtımını engellemek için kullanılan uyanık taktiklerden biri olan "insan devriyeleri"nin kullanımını da içeriyordu. Fakat bu taktiğin sınırlı bir etkide bulunduğu görünmektedir.

³³ ICG Röportajı, 5 Haziran 2001.

³⁴ İnsan Hakları savunucuları ile yapılan ICG Röportajı, Duşanbe, 5 Aralık 2001.

³⁵ Bkz. ICG Asya Raporu No. 30, Tacikistan: Belirsiz Bir Barış, 24 Aralık 2001.

³⁶ ICG Röportajı. Hucand. 1 Ağustos 2001.

(yaklaşık 400 defa) tutuklama operasyonları düzenlendiği öne sürülmektedir.³⁷ Parti aktivistlerinin [ortalama sekiz ila on iki yıl arasında] mahkum edilmesi, ortalama üç ila beş yıl arasında mahkumiyetler verilen Duşanbe'den dikkat çekici derecede daha şiddetliydi. Suğd Eyaleti'nde verilen para cezaları [yaklaşık 500\$] da yine hem Duşanbe'den hem de Kırgızistan'dan çok daha yüksekti.³⁸

IV. SONUÇ

Geleceğe bakıldığında, hem bölgedeki yönetimler hem de uluslararası toplum açısından, mevcut sosyal kargaşaları harekete geçirecek köklü nedenlerin üstesinde gelinmesi, önemli olacaktır. Ekonomik ilerleme statik (durağan) kaldığı ve siyasal sistem de sadece retorik (lafta kalan) bir his olarak demokratik olmaya devam ettiği sürece; -adı ister Hizb-ut Tahrir, ister IMU, isterse başka bir şey olsun- daha aşırı İslami organizasyonlar, cazibeleriyle (çekim güçleriyle) daha fazla büyüyeceklerdir.

Son birkaç yıl boyunca hareketin dinamiklerinden yola çıkıldığında; bölgedeki yönetimler farklı bir yaklaşım tarzı izlemedikleri sürece, Hizb-ut Tahrir'in büyümeye devam edeceği kesindir. Bazı üyeler tarafından, kendilerine şiddet kullanımı için izin verilmemesi nedeniyle üzüldükleri ve IMU'ya sempati duydukları şeklinde, şahsi olarak yapılan açıklamalar ve hareketin işsiz ve eğitimsiz gençleri kazandığı gerçeği; Hizb-ut Tahrir'in er geç daha askeri (şiddet yanlısı) bir hareket haline dönüşeceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu olması muhtemel durumlar; devletlerin harekete yönelik politikalarının ve genel sosyo-ekonomik şartların boyutlarına bağlıdır. Birçoğu da, bölgede inanç özgürlüğüne ilişkin politikalara ve sivil toplumun genel duruma bağlı olacaktır. Terörizm ile mücadeleye verilen destek büyük çapta olmasına rağmen; eğer uluslararası toplum Orta Asya'da önlem almak adına, (terörizm ile mücadeleye ilişkin) kuralların işletilmesinin devamına izin verirse, bunun uzun vadedeki sonuçları korkunç olacaktır. Hizb-ut Tahrir'in IMU ile ilişkileri, özel bir dikkate layıktır. Hizb-ut Tahrir üyeleri, diğer organizasyonlarla sağlam (içli-dışlı) bağlantılarının olduğunu yalanlamakla birlikte, aynı zamanda kendi hedefleri için, onlara yakınlık gösterdiklerini kabul etmektedirler. Geçmişte liderler arasında görüşmeler yapıldığına dair raporlar ve Namangani'nin Hizb-ut Tahrir'i desteklediğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Birçok eski IMU savaşçısının yeni bir bağlılık ve liderlik arayışı içerisinde olabilmesinden bu yana, Hizb-ut Tahrir çekici yeni bir yuva haline dönüşebilir. Bu da Hizb-ut Tahrir'in giderek artan potansiyeli ile beraber, daha da radikalleşmesi anlamına gelebilir.

Bununla beraber, özellikle uluslararası askeri kuvvetlerin IMU'nun üzerine gitmesinden (onu bitirmesinden) ötürü; Hizb-ut Tahrir liderliği muhtemelen yakın dönemde, şiddet dışı olduğu şeklindeki genel kabulü korumaya devam edecektir. Diğer taraftan bölgedeki yönetimlere karşı oldukları için (partiye) katılan sıradan üyeler; IMU gibi alternatif bir şiddet yanlısı grubun yeniden ortaya çıkması halinde, partiden ayrılabilirler. Her iki durumda da, bu hareketlerin hitabetini ayakta tutan şartlar altında Orta Asya; mevcut düzeni yok etmeyi hedefleyen radikal İslami hareketlerin meydan okuması ile karşı karşıya kalacaktır.

Oş/Brüksel

Kaynak: www.crisisweb.org

30 Ocak 2002

³⁷ Hucand, Revşanoy Mahkemova ve Oş'dan İnsan hakları savunucuları ile yapılan ICG Röportajı, Aralık 2000.

³⁸ ICG Röportajları, Aralık 2001.